

MALAY-ENDONEZYA KAYNAKLARINA GÖRE TÜRKLER VE OSMANLI-AÇE İLİŞKİLERİ

İsmail Hakkı GÖKSOY

Özet

Klasik Malay ve Endonezya kaynaklarında Türklerle ilgili olarak hikaye ve efsane türünde bazı bilgiler mevcuttur. Bunların bir kısmı İslam öncesi, diğerleri de İslami dönem Türk Tarihi'ne aittir. Rum, Türkistan ve Türki kelimelerinin geçtiği bu hikaye ve efsaneler, asırlar boyunca nesilden nesile aktarılan sözlü kaynaklar niteliğindedir. Bunlarda genellikle Türkistan kraliyet aileleri ile Malay kraliyet aileleri arasında bir soy ilişkisi kurmaya çalışılır. İslami döneme ait daha güvenilir bilgiler ise 16.yy Osmanlı Devleti ile Güneydoğu Asya'daki Açe Sultanlığı arasında kurulan diplomatik ve askeri ilişkiler üzerinedir. Bu ilişkiler, Malayca ve Endonezyaca kaynaklarda destansı bir anlatım tarzıyla ifade edilmiş ve bölge halkı arasında günümüze kadar korunmuştur. İşte bu makalenin hedefi de, bu ilişkinin sözkonusu mahalli kaynaklardaki yansımalarını ve bölge halkının Türklere karşı bakışını ortaya koymaktır.

1. Giriş.

Osmanlı Devleti ile Güneydoğu Asya'daki bazı İslam devletleri arasındaki diplomatik ve askeri ilişkilerin varlığı öteden beri bilinmekteydi. Portekizli vakayinamecilerden bilhassa Diogo do Couto ve Ferdinand Mendez Pinto bu fikri batıda sürekli gündemde tutmuşlardı. Klasik Malay ve Endonezya edebiyatının sözlü gelenekleri ile birkaç tane Malayca vakayinamesi de bu ilişkiyi bölge halkı arasında günümüze kadar daha da canlı bir şekilde korumuşlardır. Türkiye'de ise ,ilki 16. Yüzyıl ortalarına doğru, yani Osmanlı Devleti'nin Hint sularına açıldığı 1530'lu yıllarda, ikincisi de XIX. yüzyılın ikinci yarısında olmak üzere bu ilişki resmi çevrelerde gündeme gelmiştir. Farklı yüzyıllarda kurulan bu her iki dönemdeki ilişki, bölgedeki İslam devletlerinin yabancı güçler, yani Portekizliler ve Hollandalılar gibi Avrupa sömürgeci devletler tarafından tehdit edilmesi üzerine gerçekleşmiş ve kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla hilafet makamını elinde tutan Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuşlardır.

Güneydoğu Asya'da Türklerin varlığı ve faaliyetleri ile Osmanlı Devleti'nin bu bölgedeki krallıklarla kurduğu ilişkiler hakkında yakın dönemlerde bu bölge üzerinde çalışan tarihçiler tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Aslında bu konuya ilk olarak

meşhur Hollandalı müsteşrik C. Souck Hurgronje¹ adlı Hollandalı bir şarkiyatçı Açeliler ile ilgili olarak hazırladığı *The Acehnese* adlı eserinde yer vermiş, daha sonra da Th. W. Joynboll² *Encyclopedia of Islam*'ın Açe maddesinde konuya birkaç cümle ile temas etmiştir. 1968 yılında Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da düzenlenen Güneydoğu Asya tarihiyle ilgili bir konferansa tebliğ sunan İngiliz tarihçilerden Anthony Reid³ ve C. Boxer⁴ de konuya önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu yazarlar genellikle Batılı kaynakları kullanarak konuyu aydınlatmaya çalışmışlardır. Osmanlı-Açe ilişkilerinin hem siyasi hem de askeri boyutuna dikkat çeken A. Reid, bilhassa Portekizce yazılmış batılı kaynaklardaki konuyla ilgili bilgilerin ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. C. Boxer'de daha ziyade Kızıl Deniz ile Takım adalar arasındaki baharat ticareti ve bu ticaretin Açe'ye sağladığı ekonomik gelişme üzerinde durmuştur. Bu arada, bölgede kolonizasyon faaliyetleri yapan Portekizlilerin tepkilerini de ele almıştır. Ayrıca, 25-28 Temmuz 1976 tarihleri arasında Kuala Lumpur'da düzenlenen "İslam dan Kebudayan Malayu (İslam ve Malay Kültürü)"⁵ adlı seminerden Ortaçağ'da Batı Asya ile Malay takımadaları arasındaki münasebetler hakkında bir tebliğ sunan Affan Seljuk⁶ da, konuyla ilgili Malayca kaynaklara daha fazla önem vererek Türkiye'nin dünyanın bu bölgesiyle olan ilişkilerini bazı özellikleri üzerinde durmuştur.

¹ Hurgronje, C. Snock, *the Acehnese*, (terc: A. W. S. O'Sullivan), Leiden 1906, I, s. 208-209. Hurgronje Hollandalılara karşı verilen Açe Savaşı (1873-1906) sırasında 1891'de Açe'ye gönderilmiş ve Açeliler'in tarihi, örf ve adetleri, sosyal, idari ve ekonomik hayatlarına dair topladığı bilgileri iki cilt halinde yayınlamıştır.

² Joynboll, Th. W., "Atjeh", *The Encyclopedia of Islam*, III, s. 1174-1175

³ Reid, Anthony, "Sixteenth Century Turkish Influence in Western Indonesia", *Journal of Southeast Asian History (JSAH)*, X/3, Singapore 1969, s. 395-414. Bu makale tarafımızdan Türkçeye tercüme edilerek *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanmıştır. Bkz., Reid, Anthony, "XVI. yüzyılda Batı Endonezya'da Türk Tesiri, I-II" (çev: İsmail Hakkı Göksoy), *Türk Yurdu*, Aralık 1996, sy: 112, s.42-48; Ocak 1997 sy: 113, s. 49-53

⁴ Boxer, C., "A Note on Portuguese Reaction to the Revival of Red Sea Spice Trade and The Rice of Atjeh, 1540-1600", *Journal of Southeast Asian History*, X/3, Singapore 1969, s.415-428

⁵ 25-28 Temmuz 1976 tarihleri arasında Kuala Lumpur'da düzenlenen "İslam dan Kebudayan Malayu" adlı seminerde sunulan bu tebliğin Malay dilindeki orjinal başlığı "Perhubungan Kebudayan Asia Barat dengan Kepulauan Malayu dalam Abad Pertengahan" adını taşımaktadır.

⁶ bu makalenin orjinali "Relations Between the Ottoman Empire and the Muslim Kingdoms in the Malay-Indonesian Archipelago" olup, *Der Islam* dergisinin 57. Sayısında (1980, s. 301-310) yayımlanmıştır. Ayrıca tarafımızdan da Türkçeye çevirisi yapılmıştır. Bkz., Seljuk, Affan, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Malay-Endonezya Takımadalarındaki Müslüman Krallıklarla İlişkileri" (çev: İsmail Hakkı Göksoy), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1995, sy: 94, s. 111-121

Konuyla ilgili Türkçe kaynaklar arasında Saffet Bey'in TOEM dergisinde yayımladığı osmanlıca bir makalesiyle Mehmet Ziya'nın Tarih-i Açe adlı bir osmanlıca risalesi bulunmaktadır. Saffet Bey⁷ makalesini C. Sonuck Hurgronje'nin yukarıda zikredilen kitabında topladığı Türklerle ilgili bazı Açe sözlü geleneklerindeki yanlışlıkları düzeltmek ve konuya Osmanlıca vesikalarla aydınlatmaya çalışmak gayesiyle yazmıştır. Mehmed Ziya'nın⁸ kaleme aldığı risalede, C. Snouck Hurgronje'nin adı geçen eserinin bazı bölümlerinin özet olarak yeniden uyarlanmış bir tercümesidir. Bununla birlikte Mehmed Ziya, bir süre Batavia'da görev yapan bir Osmanlı görevlisinin verdiği bilgileri ve onun gönderdiği fotoğrafları da ekleyerek risalesini zenginleştirmiştir. Ancak yazar, kitabına konuyla hiç alakası olmayan, mesela ırkların teşekkülü gibi Fransızca kaynaklardan derlediği başka konuları da risalesine katmıştır. Ayrıca, Rızaulhak Şah⁹ adlı Hint asıllı bir araştırmacı da Osmanlıca bazı resmi vesikaları yayımlayarak Türkçedeki bilgi ve belgeleri ortaya koymuştur.

Çeşitli dillerde ve farklı kaynaklarda bulunan bu bilgilerin hepsini bir araya toplayarak konuyu çok yönlü bir şekilde aydınlatmak gerekmektedir. Ancak, burada bir makale hacmini aşmadan sadece bir tarafa ait kaynaklardaki bilgileri değerlendirmeye tabi tutacağız. Dolayısıyla bu makalede biz esas itibarıyla klasik Malay ve Endonezya edebiyatında ve geleneklerinde yer alan Türklerle ilgili çeşitli hikaye ve efsaneleri kısaca aktararak bu ilişkinin mahalli kaynaklardaki yansımalarını ortaya koymaya çalışacağız. Ancak, bu kaynakların büyük bir kısmının ağızdan ağıza dolaşarak nesilden nesile aktarılan ve çok sonraları yazıya geçirilen sözlü kaynaklar olduğunu hatırdan uzak tutmamak gerekmektedir. Bununla birlikte tarihi kaynak niteliği taşıyan birkaç tane Malayca Endonezyaca eserdeki Türklerle ilgili bazı bilgiler ve atıflar da bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek sözlü geleneklere gerekse daha sahih yazılı kaynaklara dayanan bilgileri bir araya getirerek bu ilişkinin önemi ve boyutu üzerinde duracağız.

2. Klasik Malay Literatüründe Türklerle İlgili Hikaye ve Efsaneler.

Klasik Malay literatüründe hikayat adı verilen Malayca veya Endonezyaca hikayelerde Türkiye'yi Rum, Osmanlı Türk Sultanlarını da Raca Rum, yani Rum Sultanı olarak vasıflandıran sayısız atıflar vardır. Nitekim, Endonezya ve Malezya halkının XII. ve XIII. yüzyıllarda islamiyeti yaygın olarak benimsemelerinden sonra ortaya çıkan ilk Malay islam literatüründe genellikle Raca Rum, yani Osmanlı Sultanı dünyanın en büyük hükümdarlarından biri olarak kaydedilir. XVI. yüzyıldan itibaren

⁷ Saffet Bey, "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi", *Tarih-i Osmânî Encümeni (TOEM)*, X, İstanbul 1912, c. X, s.604-612, c. XI, s.678-683

⁸ Mehmed Ziya, *Tarih-i Açe*, İstanbul 1317

⁹ Razaulhak Şah, "Açı Padişahı Sultan Alâeddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a Mektubu" *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9, Ankara 1967, s. 373-409

Raca Rum ünvanı, açıkça müslüman hükümdarların en güçlüsü ve hilafet makamının mirasçısı olan Osmanlı Sultanı'na atfedilmeye başlanmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti ortaya çıkmadan çok zaman önce Türkçe ve Farsça literatürde "Rum" kelimesi Bizanslılar ve zaman zaman da Roma İmparatorlukları için kullanılmaktaydı.

Rum, Türkistan veya Türki adlarının kullanıldığı Türkiye hakkındaki bu kaynaklar, Malay halkının Türkiye'yi çok güçlü bir imparatorluk ve islamiyetin önemli bir kültür merkezi olarak kabul ettiklerini açıkça göstermektedir. Malay literatüründeki Türklerle ilgili malzeme, hem islam öncesi hem de islam sonrası Türk tarihi dönemlerine aittir.

İslam öncesi döneme ait Türklerle ilgili atıflardan birisi, klasik malay edebiyatının en önemli kaynaklarından sayılan *Sejarah Malayu* adlı bir eserde geçer¹⁰. Bu eserde Malay yarımadasındaki bazı Malay kraliyet aileleri ile Orta Asya Türk hükümdarları arasında bir soy ilişkisi, yani kan bağı kurulmaya çalışılır. Nitekim, *Sejarah Malayu* adlı eserin yazarı, İskender Zülkarneyn'in oğlu Raca Arastun Şahın Türkistanlı bir prensesle evlendiğini zikreder. Yine aynı yazar, başka bir yerde İskender'in büyük torunu olan Raca Pandan'dan bahseder ve onun daha önce Türkistan'ı idare eden bir hükümdar olduğunu iddia eder¹¹. *Sejarah Malayu* adlı eser, Malaylı Racaların asıllarının islam literatüründe İskender Zülkarneyn olarak geçen Büyük İskenderin sülalesinden geldiğini ileri sürer. Bunun yanı sıra Türkistan'ın kraliyet aileleri ile Malay hükümdarları arasında bir soy ilişkisi kurar. Dolayısıyla Türkistan'ı idare eden İskender'in oğulları ile Malay Dünyasını yöneten Malaylı hükümdarlar aynı soydan gelen kimselerdir.

Diğer taraftan, özellikle bir çok Malaya ve Sumatra gelenekleri batının en büyük hükümdarı Raca Rum ile doğunun en büyük hükümdarı olan Raca Çin arasında bir ilişki kurarlar. Bu konudaki tipik bir orijinal efsane, Malay Yarımadası'nın güney ucundaki Cohor (Johor) ile Sumatra'nın batısında yer alan Minangkabau kraliyet aileleri ile ilgili geleneklerde görülür¹². Buna göre, İskender Zülkarneyn'in Okyanuslar kralı'nın kızıyla olan evliliğinden üç oğlu olur. Bu üç prens, Singapur Boğazı'nda üç kardeş arasındaki bir yarışmadan sonra, en büyük oğlu Raca Rum olmak üzere Batıya, ikinci oğlu Raca Çin olmak üzere Doğuya, üçüncüsü ise daha sonra Sumatra'da Minangkabau hanedanını kurmak üzere Cohor'da kalır. Sumatra adasının tarihini yazan İngiliz tarihçi W. Marsden'in Sumatra'da kaldığı dönemde (1771-1779) bile, Minangkabau Sultanı kendisini Rum ve Çin hükümdarlarının en küçük kardeşi olarak görmekteydi¹³.

¹⁰ yazarı bilinmeyen bu eser C. C. Brown tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Bkz., Brown, C. C. (Nşr. Ve terc., "Sejarah Malayu or Malay Annals", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society (JMBRAS)*, XXV/2-3 (October 1952), Bölüm III

¹¹ aynı yer, Ayrıca bkz., Seljuk, a.g.m. s.112

¹² Marsden, W., *The History of Sumatra*, London 1811 (3. baskı), s.341-342

¹³ Marsden, a.g.e., s.338-341; ayrıca bkz., Reid, a.g.m., s.42

Benzeri bir efsane de, *Hikayat Marong Mahawangsa* adlı bir eserde bahsedilen ¹⁴Kedah efsanesidir¹⁵. Efsaneye göre, Langkapuri adasında yaşayan efsanevi Vişnu kuşu Garuda, İslam Literatüründe hayvanlar dünyasının babası olarak bilinen Süleyman ile bahse girer ve Raca Rum'un oğlu ile Raca Çin'in kızı arasında kararlaştırılan evliliğin gerçekleşmesine engel olmak ister. Raca Rum'un oğlu efsanevi bir kuş olan Garuda'nın muhalefetine rağmen Raca Çin'in kızıyla evlenmeye karar verir. Vişnu kuşu Garuda sonunda Çinli prensesi yakalamayı başarır ve onu Langkapuri'ye getirir. Daha sonra, Rum prensini ve muhafızını kahraman Marong Mahawangsa'yı getiren donanmayı batırır ve prensesi kaçıtır. Fakat prens Langkapuri'ye ulaşmayı başarır. Orada Çinli prenses ile evlenir ve böylece Garudayı hüsrana uğratır. Bu arada Marong Mahawangsa, Langkasuka krallığını kurar. Kısa bir süre sonra da, Siyam (bugünkü Tayland) ile Kedah, Patani ve Perag Malay hanedanlarının ataları olan oğluna Langkasuka'nın idaresini bırakarak Rum ülkesine döner¹⁶.

Bu tür hayalperest hikayelerden biri de, aslında sahilden geldikleri sanılan ve günümüzde ise Sumatra'nın kuzeybatısındaki Açe'nin iç kesimlerinde yaşayan Gayo halkı arasında da yaygındır. Bunlar da, Raca Rum'un küçük bir çocuğunun Sumatra'ya geldiğine ve yerli bir balıkçının onu burada yetiştirerek zamanla Gayo halkının atası olduğuna inanırlar¹⁷.

Yukarıda verilen bu örnekler Malay edebiyatındaki romantik literatürün bir parçası olarak görülebilir. Ancak, bu kaynaklarda verilen çeşitli hikayelerin ve hayal mahsülül efsanelerin yanısıra Rum, Türki veya Türkistan adlarının geçtiği daha ciddi ve tarihi bilgiler de mevcuttur. Şimdi de onları ele alalım.

3. Malay ve Endonezya Kaynaklarına Göre Osmanlı Açe İlişkileri.

Klasik Malay literatüründe Türklerle ilgili bilgilerin bir kısmı da XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Sumatra adasının kuzeyindeki Açe Sultanlığı (1514-1906) arasında kurulan diplomatik ve askeri ilişkiler hakkındadır. Bu tür bilgiler de *Hikayat Acheh*¹⁸, *Hikayat Meukota Alam*¹⁹ ve *Bustan al-Salatin*²⁰ adlı eserlerde geçmektedir.

¹⁴ Saleh, Siti Hawa, *Hikayat Marong Mahawangsa*, Basılmamış Master Tezi, Malaya Üniversitesi, Kuala Lumpur 1966. Farklı bir neşri için bkz. Abdullah b. Haji Musa Lubis (nşr.), *Kesah Raja Marong Maha Wangsa*, Kuala Lumpur 1965

¹⁵ Winstedt, R. O., "The Kedah Annals", Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society (JMBRAS9, XVI/11, Singapura 1938, s. 31-35; Hooykas, C., *Over Maleise Literatuur*, Leiden 1947 (2. Baskı), s. 91-94; Ayrıca bkz., Reid, a.g.m., s.42-43

¹⁶ Zainuddin, H. M., *Tarich Atjeh dan Nusantara*, Medan 1961, s197-198, Goyahlar'ın ataları hakkındaki bu hikaye için ayrıca bkz. Hill, A. H. (Nşr. Ve trc.), " Hikayat Raja Raja Pasai", *JMBRAS*, XXXIII/2, 1960, s. 120

¹⁷ Iskandar, Tengku (nşr.), *Hikayat Acheh*, (Leiden Üniversitesi Doktora Tezi), The Hague 1958

¹⁸ Sabil, T. Mohammed (nşr.), *Hikayat Soeltan Atjeh Marhoem (Soeltan Iskandar Moeda)*, Batavia 1832

Her ne kadar bu kaynaklar yukarıda verilen "hikayat" türü literatür gibi sözlü kaynakların zamanla yazıya geçirilip günümüze kadar gelmesi sağlanmış ve tarihi kaynak özelliği bakımından zayıf olsalar da, önceliklere nazaran biraz daha gerçekçi bilgiler vermektedirler.

Yukarıda zikredilen eserler arasında destansı bir şiir üslubuyla Açe dilinde yazılan *Hikayat Meukota Alam* adlı vakayiname, Osmanlı-Açe ilişkilerinin günümüze kadar korunmasını sağlamıştır. Bu eser, heyetin, geleneksel olarak Sultanlığın ilk dönemlerinde yaptığı önemli hizmetleriyle tanınan Açe Sultanı İskender Muda (1607-1636) zamanında gönderildiğini belirtir. Buna göre, İskender Muda kutsal topraklara yardım etmek gayesiyle bir miktar para ile birlikte İstanbul'a bir heyet göndermeye karar verir. Çünkü, Osmanlı Sultanı Müslüman hükümdarların en güçlüsüdür. Her biri padi (dövülmemiş piriç), beras (dövülmüş piriç) ve biber yüklü üç gemi gönderir. Ancak, gemi mürettebatı o kadar ağır zorluklarla karşılaşır ki heyet İstanbul'a ancak üç yıl sonra ulaşır ve o zamana kadar da tüm piriçleri yerler ve kendilerine bakabilmek içinde biberlerin çoğunu satarlar. Geride sadece bir ölçek biber (lada seçupak) kalır. Heyet çok mahçup olur; fakat Osmanlı Sultanı heyete karşı çok cömert davranır ve onları bizzat kendisinin adlandırdığı büyük bir topla geri gönderir. Ayrıca Osmanlı Sultanı Açe'ye oniki pehlivan (savaş lideri) gönderir. Bunlar o kadar beceriklidirler ki, İskender Muda'nın Açe'de büyük bir kale, saray ve hatta meşhur Gunongan'ı (daha sahih kaynaklar bunun yapılışını İskender Saniye (1637-1641) atfederler) yaptırmasını mümkün kılmışlardır. Osmanlı Sultanı, İskender Muda'ya işlerini bitirdikten sonra pehlivanları öldürmesini tavsiye eder. İskender Muda başlangıçta bunu yapmada çekimser kalır. Fakat, Türkler gururları yüzünden en sonunda herkesi soğutur. Bunun üzerine taşlanarak öldürülürler²¹.

Pehlivan hikayesi ve Türklerin taşlanarak öldürüldüğü iddiası, sadece bu hikayede bahsedilir. Ancak, özellikleri bakımından sözlü geleneklerden toplanarak sonraki dönemlerde yazıya geçirilen diğer hikayelere çok benzemektedir.

Osmanlı İmparatorluğu ile Açe Sultanlığı aarsındaki diplomatik ilişkilerin varlığı, Açe Sultanı İskender Muda'nın hayatta olduğu zamanda derlenen *Hikayat Aceh*²² adlı destansı bir eserde de muhafaza edilmiştir. Bu eserde de, Osmanlı Sultanı'nın hastalığını iyileştirmek için kafur ve belesen yağı gibi doğu da bilinen yağları aramak gayesiyle Yemen ve Muha yoluyla Türkiye'den Açe'ye gelen bir elçilik

¹⁹ Nur al-Din al-Raniri, *Bustan al-Salatin*, (nşr. Tengku Iskandar), Bab II, Fasil 13, Kuala Lumpur 1966, s.31-32

²⁰ Sabil, a.g.e., s.3-11; Bu olay Hikayat Malam Dagang hikayesinde de geçmektedir. Bkz.,Cowan, H.K.J. (nşr.),*De "hikayat Malam Dagang"*, The Hague 1937, s.12-13; Ayrıca bkz., Reid, s.43

²¹ İskender, Tengku (nşr.), *Hikayat Aceh*, The Hague 1948, s.161-169

²² İskender, a.g.e., s.161-169; Ayrıca bkz., Lombard, Denys, *Kerajaan Aceh Jaman Sultan Iskandar Muda (1607-1637)* (trc: W. Arifin), Jakarta 1986, s. 288-297

heyetinden bahseder. İki “çelebi” tarafından yönetilen bu heyet Açe’ye ulaştığı zaman, Sultan İskender Muda, 1612’de Deli Krallığına karşı giriştiği bir seferde bulunmaktaydı. Seferden dönüşünde İskender Muda Türk heyetini büyük bir şeref ve sevinçle huzuruna kabul etmiştir.

Hikayede Osmanlı Sultanı’nın adı “Sultan Muhammed” olarak geçmektedir. Ancak bundan üçüncü Mehmed’in kastedilmiş olduğu şüphelidir. Çünkü, onun vefat tarihi 1603 yılıdır. Buna göre söz konusu edilen Sultan 1603-1617 yılları arasında Osmanlı tahtında oturan ve 1617 yılında vefat eden I. Ahmed olmalıdır.

Hikayeye göre, bir gün Osmanlı Devletini yöneten Sultan Muhammed hastalanır ve memleketindeki tüm hekim ve tabiplere tedavi için başvurur. Vücudundaki rahatsızlığı ve onun tedavisi için gerekli olan ilacın nerede bulunabileceğini sordurur. İki hekimden, birisi hekim Taimunus, diğeri hekim Jalus, Sultanu muayene ederler eve ikinci hekim kafur ve belesen yağıyla iyileşebileceğini söyler. Bunun üzerine Sultan vezirinden bunların bulunduğu yerlerin tesbit edilmesini ister. Vezir de bunların doğuda Açe Darüs-selâm adıyla tanınan bir ülkede bulunduğunu söyler. Sultan, yaklaşık yüz kişi arasından Çelebi Ahmed ve Çelebi Rıdvan adlarında iki kişiyi seçer ve bir gemiyle Açe’ye göndermeye karar verir. Mansur Hallab adıyla bilinen Yemen Paşasına bir yazı göndererek bir gemi hazırlamasını emreder. Bu gemi hazırlanırken, bu arada vezir iki çelebiye bir de mektup verir. İki çelebi silah ustası olan yüz Türk ile birlikte ülkeden ayrılmadan önce Sultan’ın huzuruna izin için çıkarlar daha sonra Yemen’e giderler. Yemen’e vardıklarında ellerindeki mektubu Yemen Paşası Mansur Hallab’a verirler. O da, birkaç kişinin refakatinde iki çelebiyi Moha Valisi Ağa Mir Haydar’a gönderir. Gemi kaptanının adı “Yakut İstanbul”, yani İstanbullu Yakut olarak bilinmektedir. Gemi birkaç gün sonra Açe’ye hareket eder. Gemi yol üstünde önce Aberama adası karşısındaki Makam Tukul’a, daha sonra da Bender Mamur’a uğrar.

İstanbullu Yakut Ağa yönetimindeki gemi, Açe’ye ulaştığı zaman Sultan Perkasa Alem (İskender Muda) Deli’ye karşı sefere çıkmıştır. Yakut Ağa Açe’de birkaç hafta kaldıktan sonra Deli’nin hali hazırda yenildiği haberi gelir. Daha sonra da Sultan Perkasa Alem Açe’ye geri döner. Şehbender Sultan’a İstanbullu Yakut ve Beraberindeki Çelebilerin huzurlarına çıkma isteğini bildirir. Türk heyeti fillerle Şehbender eşliğinde Açe sultanlarının yabancı elçilerinin bulunduğu Medan Khayyali’ye getirilir. Şehbender, Rum ülkesinden gelen heyet ve tüccarların hediyeleriyle birlikte hazır olduklarını belirttikten sonra, bazı Açeli ulubalangların (yani bölgesel feodal beyler), alimlerin ve muhafız alaylarının da hazır bulunduğu ihtişamlı bir törenle huzura kabul edilir. Açe’de yetişen binbir çeşit şifalı bitki ve baharatlar ile hastalarını iyileştiren Açe ırmaklarından bahsedilir.

Türk heyeti İstanbul’a geri döndüğünde Açe Sultanlığı’nın gücü, Sultan İskender Muda’nın sarayının büyüklüğü ve ihtişamı hakkındaki bilgileri anlatırlar.

Osmanlı Sultanı heyetin verdiği bu bilgileri öğrendikten sonra hayretler içinde kalır ve başvezirini çağırarak dünyada iki büyük hükümdar olduğunu ilan eder ve şunu ekler:

“... eski devirlerde Allah'ın takdiriyle dünyada iki büyük hükümdar vardı; Peygamber Süleyman ve Raca İskender (Büyük İskender)... Şimdi, bizim zamanımızda da yine Allah'ın takdiriyle dünyada iki büyük hükümdar vardır: Batı'da biz en büyük hükümdarız; Doğu'da da Allah'ın yüce dinine ve O'nun Peygamberine inanan Siri Sultan Perkasa (Sultan İskender Muda) en büyük hükümdardır”²³.

Açe hakkında söylenenler, daha sonra Acem, Arap, Hint kralları arasında da duyulur ve onlarda hayrete düşerler. Açe'ye giden iki çelebinin hikayesi, Mekke ve Medine'ye gelen bazı Açeli hacılardan aldığı bilgilere dayanarak Yemen Paşası tarafından da teyid edildiği belirtilir. Osmanlı ülkesinde meydana gelen tüm hadiselerle ilgili bilgilerin de Açeli hacılar vasıtasıyla Pasaili meşhur alim Şeyh Şemseddin Sumatrani'ye ulaştırıldığı söylenir²⁴.

Tarihi niteliği biraz zayıf olan *Hikayat Aceh* ve *Hikayat Meukata Alam* adlı eserlere göre, Osmanlı-Açe ilişkilerinin kuruluşu daha sonraki tarihe atılmıştır; yani, İskender Muda döneminde gerçekleştiği öne sürülmüştür. Ancak, Açe Sultanlığının Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri hakkında tarihi kaynak niteliğine sahip daha güvenilir yazılı kaynaklar da bulunmaktadır. Aslen Hindistan'ın Gucerat bölgesindeki Ranir'den gelip Açe Sultanı Alaeddin Riayet Şah el-Kahhar'ın hizmetinde çalışan Nureddin er-Rânirî tarafından 1638'de Açe'nin başkentinde yazılan *Bustân'us-selâfin* adlı bir eser, XVI. yüzyıl Açe ile ilgili olarak en güvenilir bir vakayinamedir. Nuhreddin er-Raniri Türkiye ile ilişkilerin ilk defa el-Kahhar döneminde (1537-1571) başladığını belirtir ve Rum Sultanı olarak adlandırdığı Osmanlı Sultanı'nın Açe'ye silah yapımı ve top dökmeyi öğretmek maksadıyla birçok askeri uzman gönderdiğini ifade eder. Bu Osmanlı Türk yardımı sayesinde Sultan el-Kahhar askeri gücünü kuvvetlendirerek daha önce Açe Sultanlarının hiç sahip olmadığı bir seviyeye ulaştırmıştır. Bu askeri kuvvetiyle Sultan el-Kahhar, Malay yarımadasının güneyinde yer alan Cohor'a saldırabilmiş ve Açe'ye yönelik Portekiz saldırılarını önleyebilmiştir. Nureddin er-Rânirî Osmanlı- Açe ilişkileri hakkında şunu söyler:

“Açe Darüsselamının hükümet sistemini kuran ve islam dininin gücünü kuvvetlendirmek için İstanbul hükümetine yani Rum Sultanı'na bir heyet gönderen odur. Rum Sultanı, silah yapmasını bilen çeşitli sanatkar ve uzmanlar göndermiştir. Büyük silahların yapıldığı dönem, işte bu dönemdir. Açe Darüsselamı'nda ilk defa bir liman yaptıran ve Malakay'a yapılan saldırı dahil bizzat tüm kafirlere karşı ilk defa savaşıyor da yine odur”²⁵.

²³ Lombard, a.g.e., s.297

²⁴ Nur al-Din al-Raniri, a.g.e.,s.31-32

²⁵ Topun kısa bir tanımı için bkz. K. L. Krucq, “Beschrijving der kanonnen afkomstig uit Atjeh, thans in het Koninklijk Militair Invalidenhuis Broonbeek”, *Tijdschrift voor Indische Taal-*

Nureddin er-Rânirî'nin bahsettiği "büyük toplarin" en meşhuru, Açeliler arasında bir ölçek biber manasına gelen "lada seçupak" (lada sachupak) olarak bilinmekte ve 1874'te Hollanda'ya götürülinceye kadar Açe nehrinin ağzında durmaktaydı. Namlusunun üzerinde hala bir Türk yıldız motifi bulunmaktadır. Türkiye'ye gönderilen heyetle ilgili olarak Açe'de yakın döneme kadar iyi bir şekilde korunan sözlü geleneklerin çoğu, bu güzel topun etrafında şekillenmiştir.

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile Açe Sultanlığı arasında kurulan diplomatik ve askeri ilişkiler, 1891 yılında Açe'ye gelerek mahalli gelenekleri toplayan Hollandalı müsteşrik C. Snouch Hurgronje tarafından benzeri bir şekilde uyarlanmıştır. Ancak, Snouch Hurgronje Açe heyetinin İstanbul'a hangi yıllarda ve hangi Sultan zamanında geldiğini belirtmez. Hatta o, Açe heyetinin yolda değil İstanbul'da iki yıl boşuna zaman geçirdiklerini belirtir.

Ona göre, Açe'nin güçlenmeye başladığı XVI. yüzyılda Açe Sultanlarından birisi, Açe sultanlığını tüm müslümanların halifesi olan Raca Rum'a yani Osmanlı Sultanının dikkatine sunma zamanının geldiğini düşünür. Gemilerden en büyüğünden birini, Osmanlı Sultanına bağlılığının ifadesi olarak sunmak üzere ülkenin temel ihraç ürünü olan biberle doldurulmasını emreder. Bazıları seyahatin bizzat Sultan tarafından yapıldığını, diğerleri de Sultan'ın zengin kabile reislerinden bir heyet oluşturup gönderdiğini söylerler.

İstanbul'da Açe'nin varlığından hiç kimse haberdar değildir. Elçiler oraya vardıklarında, ücret karşılığında kolayca kalacak bir yer bulmalarına rağmen Osmanlı sultanı ile görüşme talepleri hakkında resmi görevlileri ikna edememişlerdir. Dolayısıyla heyet orada bir veya iki yıl beklemek zorunda kalmıştır. Günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de beraberinde getirdikleri biberi zamanla satmak zorunda kalmışlardır.

Sonunda bir gün şansları yardım etmiştir. Bir Cuma günü Sultan camiden sarayına dönerken Açeli heyet üyeleri kalabalık izleyiciler arasında gözüne ilişir. Çünkü heyet üyeleri kendi geleneksel kıyafeti olan farklı elbiseler giymişlerdir. Sultan İstanbul'a ne zaman ve ne için geldiklerini sorar heyet gerekli açıklamayı yapar. Bunun üzerine Sultan niçin daha önce onlar hakkında bilgi verilmediğini öfkeli bir şekilde görevlilere ifade ettikten sonra aynı günde saraya huzura çağrılmalarını emreder.

Açeli heyet üyeleri amaçlarına ulaştıkları için gerçekten çok memnun olurlar. Ancak böyle önemli bir gün için uygun kıyafetleri olmadığı için de utanırlar. Ayrıca Sultana sunulmak için beraberinde getirdikleri biberin ise sadece bir torbası kalmıştır. Açe heyeti Sultanın huzuruna kabul edildiğinde, Açe krallığı hakkında ona bilgi

verirler. Heyet ilk bağlılık ifadesi olarak bir gemi dolusu biberi ona sunmak istediklerini, fakat ihtiyaçlarını karşılayabilmek için biberi satarak paraya çevirmek zorunda kaldıklarını, dolayısıyla bu üründen bir örnek olmak üzere geriye kalan tek çupayı, yani torbayı ona takdim etmek istediklerini belirtirler. Sultan bu hediye büyük bir memnuniyetle kabul eder ve sonra da onlardan Açe'deki işler hakkında bilgi vermelerini ister; Açe Krallığının İstanbul'dan ne kadar uzakta olduğunu ve seyahatin zorlukları hakkında bilgi ister. En sonunda Sultan mukabil bir hediye olarak bir top verilmesini emreder ve buna da "bir torba biber" anlamına gelen "lada seçupak" adı verilir Heyetin isteklerine karşılık olarak Sultan ayrıca, heyete Açeliler tarafından bilinmeyen çeşitli sanatları, özellikle harb sanatını hemşehrilerine öğretmek üzere Osmanlı ülkesinden mahir birçok sanatkar gönderir. Bu sanatkarlardan bir kısmı, aslen Suriye'den gelmişlerdir ve Dalam (kraliyet sarayının bulunduğu yer) yakınlarındaki bir kampong'ta, yani bir köyde yerleşmişlerdir; kendi geldikleri yerin ardından köye Bitay (Açe dilinde Betal, muhtemelen Betal-Makdis (yani Kudüs) adını vermişlerdir. Halen Bitay'da geleneğe göre bu yabancılardan biri olduğu söylenen Teungku di Bitay adlı Türk asıllı bir velinin bulunduğu söylenmektedir.

Osmanlı Sultanı ayrıca bu yeni bağımlı devletin (vasalı) düzenli bir şekilde elçiler göndermesi ve vergi ödemesinin uzaklık açısından büyük zorluklar çıkaracağını dikkate alarak bundan muaf tutmuştur. Bunun yerine Hz. Muhammed'in doğumuyla ilgili olarak kutlanan mevlüd kutlamalarının umumi olarak Açe'nin her köyünde coşkulu bir şekilde yapılmasını istemiştir. İşte Açe halkı da bu mevlüd kutlamalarına özel bir önem vermişler ve bu dini geleneği o zamandan bu yana Açe'de yaşatmışlardır²⁶.

Osmanlı Devleti ile Açe Sultanlığı arasındaki ilişkilere, yakın dönemlerde başta Açe olmak üzere takımadaların kısa bir tarihini yazan Endonezyalı tarihçi H. M. Zainuddin tarafından kaleme alınan *Tarich Atjeh dan Nusantara* adlı eserde de yer verilmiştir. Ancak o, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Sultan İskender Muda (1607-1636) döneminde iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulduğunu ileri sürer ve mahalli kaynaklara dayanarak bu olayın geniş ve canlı bir ifadesini sunar²⁷.

Ona göre, Sultan İskender Muda üst düzey görevlilerden oluşan bir toplantı düzenlemiş ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri geliştirmek yönündeki planı üzerinde onların görüşlerini almıştır. Türkiye ile yakın ilişkilerin kurulması yönündeki Açe Sultanının görüşü, Sultan'ın bakanları tarafında da benimsenmiş ve bakanlarından biri bunun Sultan İskender Muda'nın babasının ve büyük dedesinin bir politikası olduğunu vurgulamıştır. Bunun neticesinde Açe'ye Türk subayları gelmiştir. İstanbul'a bir elçi gönderilmesi kararlaştırılan bu toplantıdan sonra Sultan İskender Muda veziri Merah Agung'a İstanbul'a gönderilecek elçileri ve kraliyet ailesinin

²⁶ Hurgronje, a.g.e., s.208-209

²⁷ H.M. Zainuddin, *Tarich Atjeh dan Nusantara*, Medan 1961, s. 272-278

hediyelerini taşımak üzere üç gemi hazırlanmasını emretmiştir. Pangva kraliyet ailesinden Halife Nyak Dum, aslen Horasan bölgesinden geldiğine inanılan batını ilimleri de biliyordu. Çünkü, bu ilme vakıf olanlara ve onu uygulayan kimselere Açe'de "halife" adı veriliyordu.

Bu dönemin en meşhur alim ve mutasavvıflarından olan Nureddin er- Rânîrî, heyetle gönderilmek üzere Osmanlı halifesinin kullandığı tüm ünvanları da yazarak Arapça bir kraliyet mektubu hazırladı. Heyete yoldaşlık yapmak için üç Arapça tercümanda dahil edildi. Heyet üyeleri, Açe'den özel bir törenle ve dualarla uğurlandılar. Heyet Ümit Burnu yoluyla İstanbul'a iki yıl içinde ulaştı. Baharat ve pirinçten meydana gelen kraliyet hediyelerinin yolda tüketilmesi ve geride sadece bir torba biber kalması, bunu da Osmanlı Sultanı'na büyük bir üzüntü ve özür dileyerek takdim edilmesi gibi diğer detaylar, hemen hemen 1567 yılında İstanbul'a gelen elçiyle ilgili yukarıda zikredilen bilgilerin aynısıdır. Ayrıca, Osmanlı Sultanı Açe heyetine Türk silahlarının ve savaş taktiklerinin tanıtıldığı bir gösteri de sunmuştur. Heyet, Açe'ye beraberinde bir top, oniki top dökümcüsü ve askeri uzman ile iki ülke arasındaki eski anlaşmaları teyid eden ve dostluğu pekiştiren bir mektupla geri dönmüştür²⁸.

Affan Seljuk "bu hikayenin doğruluğu tamamen gözardı edilemez" diyerek Osmanlı Devleti ile Açe Sultanlığı arasındaki ilişkilerin Sultan İskender Muda döneminde de devam etmiş olabileceğini söylemektedir. Çünkü Halife Nyak Dum ve ailesi hakkında gerekli bilgileri ihtiva eden hicri 1006 (1598) tarihli bir el yazma belge bulunmaktadır²⁹. Ancak, Osmanlı vesikalarında İskender Muda döneminden Osmanlı Açe ilişkilerinin devam ettiğini teyid edecek herhangi bir bilgi mevcut değildir. Antony Reid'de "vakayinamelerin gayesine uygun olmasını sağlamak için heyete farklı özellikler atfedilmiştir" ve "İskender Muda'nın yeryüzünde ne kadar meşhur olduğunu göstermek için olayı bir fırsat olarak görmüştür" diyerek İskender Muda döneminde kurulduğu iddia edilen ilişkiye şüphe ile bakmıştır³⁰.

Diğer taraftan H. M. Zainuddin mahalli kaynaklara dayanarak İskender Muda zamanında Türkiye'ye gelen Açe heyetinin de Açe toplumü arasında oldukça popüler olduğunu vurgular ve bu heyetle ilgili olarak halk arasında Açe dilinde popüler olan bir şiirden bahseder:

Açe dilindeki aslı:

Dengo lon kisah Panglima Njak Dum

U nangro Rom troih geubungka

Meriam setjupak troih geupuwo

²⁸ Zainuddin, a.g.e., s. 274-278

²⁹ Seljuk, a.g.m., s.19

³⁰ Reid, a.g.m., s., 44

Geupeudjaro bak po Meukota

Endonezya diline çevirisi:

Dengarkan kisah Panglima Njak Dum

Berlayar sampai ke Negeri Rum

Meriam secupak dibawa pulang

Diserahkan kepada Seri Mahkota³¹

Endonezyaca'dan Türkçeye çevirisi

Dinle! Komutan Nyak Dum'un hikayesini

Rum ülkesine kadar gemiyle gitti

Bir tane top ile geri geldi

Onu muhteşem krala sundu.

Ayrıca o, Osmanlı halifesinin Açe Sultanı'na bir şeref yıldızı gönderdiğini ve Açe gemilerinin Türk bayrağı taşımalarına izin verildiğini belirtir³². Hatta Mehmed Ziya'ya göre, Kanuni Sultan Süleyman, Portekizlilerin Sumatra adasını istila emelleri ortaya çıkınca Çağalazâde Sinan Paşa komutasında bir donanma göndererek Sumatra adasındaki Açe emirini Osmanlı himayesi altına almış ve hatta "kelime-i kudsiyye ile muharrir bir sancak-ı âli ihda etmiş idi". Bu sancak daha sonraki Açe hükümdarlarının aile efradı elinde korunmuş ve ara sıra ziyaret edilerek tebrik olunmuştur³³. Saffet Bey'de adı geçen makalesinde Osmanlı halifesinin her cuma Açe'nin merkez camiinde okunmak üzere bir hutbe sureti gönderdiğini belirtir³⁴.

Buraya kadar kaynaklarda verilen bilgileri kısaca özetlemek gerekirse, XVI. yüzyıl başlarında Portekizlilerin takımadalarına yerleşmesi Açe Sultanlığının Osmanlı Devleti ve diğer müslüman ülkelerle münasebetler kurmasına yol açmıştır. İstanbul'a gönderilen elçilik heyeti vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile Açe Sultanlığı arasında diplomatik ve askeri ilişkiler kurulmuştur. Osmanlı devleti Açe halkına top dökmeyi öğretecek askeri uzman dahil önemli miktarda askeri yardım yapmıştır. Osmanlı devleti, Açe tarafından islam hilafetinin lideri en büyük bir devlet gücü olarak tanınmıştır.

Açe sultanlığı Osmanlı devletinden aldığı askeri yardımlar sayesinde askeri kuvvetini iyice geliştirmiş ve Açe üzerindeki Portekiz tehdidini kırmıştır. Açe

³¹ Zainuddin, a.g.e., s.278; İskender Muda dönemindeki ilişkiler ve bu Şiir hakkında ayrıca bkz., A. Hasymy, *Sjarah Masuk dan Berkembangnya Islam di Indonesia*, Bandung, 1989, s. 292

³² Zainuddin, a.g.e. s. 272

³³ Mehmed Ziya, a.g.e., s. 85

³⁴ Saffet Bey, a.g.m., XI, 682

hükümdarları diğer ülkelerde de ilişkilerini geliştirmeye ve bölgedeki küçük müslüman sultanlıklarla ve Hindistan ile Dostluklar kurmaya çalışılmıştır, bu ülkelerden de askeri yardım alarak Açe'nin savaş gücünü arttırmışlardır. Ancak, bunlardan sadece Türklerin yardımı Açe halkı arasında destanlaşarak meşhur olmuş ve Lada Secupak (bir torba biber) hikayesiyle günümüze kadar nesilden nesile aktarılmıştır. Nitekim, Türkiye ile diplomatik ilişkilerin kurulduğu ve önemli miktarda askeri yardım alındığı fikri mahalli literatürde farklı şekillerde sıkça işlenmiştir.

Diğer taraftan Osmanlı Türk yardımı Açe'yi sadece askeri bakımdan güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda islam dünyası içersinde siyasi bir güç olarak da tanınmasını sağlamıştır. Hatta güneydoğu asya'da islam dünyası tarafından tek islam devleti ve Osmanlı devletinin güvenilir bir müttefiki olmuştur.